

Miloš FORMAN

Režiséra Miloše Formana jsem osobně poznal jako občasného návštěvníka Filmového klubu. Náhodně jsme se potkávali na speciálních promítáních pro filmové pracovníky, na která měli přístup i filmoví novináři (členové Klubu filmových novinářů), také na různých odborných seminářích nebo besedách o filmu. Až přišel rok 1964... Byl jsem delegován do novinářské poroty FIPRESCI (Fédération Internationale de la Presse Cinématographique) na Mezinárodním filmovém festivalu ve švýcarském Locarnu. Tento festival patřil tehdy mezi menší festivaly, zato byl považován za velmi průbojný. Zařazoval totiž do svého programu také snímky mladých začínajících autorů. Soutěžní filmy byly promítány v otevřeném „letním“ kině. A protože tenkrát byl velký zájem o „kinematografické“ filmy, a navíc bylo překrásné teplé počasí, bývalo hlediště festivalového kina každý večer zcela zaplněno. Naše kinematografie tam byla zastoupena hned třemi celovečerními filmy. Kromě Kachyňova a Procházkova filmu *Vysoká zeď* byl do soutěže zařazen také film Miloše Formana *Černý Petr*. Na titul třetího si ne a ne vzpomenout... Formanův film jsem dobře znal, zvedl jsem pro něj ruku

při hlasování na členské schůzi Klubu filmových novinářů o Ceně filmové kritiky za rok 1963. Napsal jsem o něm recenzi, v níž jsem se jednoznačně za film postavil. Ve filmové delegaci, kterou vedl tehdejší ředitel Československého Filmexportu Ing. Ladislav Kachtík, byli hlavní představitelé Kachyňova filmu Radka Dulíková a Vít Olmer. Ohlášený režisér Miloš Forman se nedostavil. Na můj dotaz u vedení festivalu, zda mají nějakou zprávu o Formanově příjezdu, jen krčili rameny. „Zatím se neozval,“ zněla lakonická odpověď.

Po dvou dnech jsem Miloše Formana uviděl. Podání ruky, konvenční dotazy a odpovědi, jak se vede a jaká byla cesta, co se na festivalu v minulých dvou dnech událo... Byl trochu unaven, protože měl za sebou nonstop jízdu autem z Paříže. Tehdy se mi ještě nespověděl, že tam byl za svou francouzskou přítelkyní. Jedním dechem vyprávěl, že ho na francouzsko-švýcarských hranicích nikdo nekontroloval. Zato jsem málem nevěřil svým uším, když nám líčil svou cestu z Prahy do Paříže. Na česko-německém hraničním přejezdu byl našimi pohraničníky a celníky důkladně zkoumán. K přejezdu do Francie dojel v noci. Že přešel německo-francouzskou hranici, poznal až podle toho, že si v kterémsi báječně osvětleném městě všiml francouzských nápisů. Hranici přešel nikým nekontrolován, ba ani sám nepoznal, že už je v jiném státě. Pršelo totiž a on se soustředil na jízdu za volantem. Celníci zřejmě spali, tak okna jejich budovy byla neosvětlená, závory (pokud tam vůbec byly) byly zvednuty... Smál se tomu s lehkým úsměvem, vyslovil jenom obavu, aby neměl po návratu domů problémy. V pase mu totiž chyběla razítka o tom, že opustil Německo a vstoupil na výsostnou půdu Francie. Vlastně by měl být stále v Německu...

Miloš Forman byl už v té době „světoběžníkem“. Spolupracoval na programu Laterny magiky pro světovou výstavu EXPO 58 v Bruselu. O tom se novináři dovídali z tiskových konferencí, které se před a hlavně po velkém úspěchu Laterny magiky konaly v Praze. A na nich přece nemohl chybět spoluautor. Jednou jsem se ho v Locarnu na bruselský úspěch zeptal, ale bylo znát, že o té době mluví jen v tom smyslu, jako

by to bylo v jeho životě cosi okrajového. Konečně proč se vracet k událostem, které pro něj vyústily jaksi do ztracena. Chtěl jsem se od něho dozvědět něco o jistém Borisu Michajlovovi. Nevím, proč jsem si na něj vzpomněl, asi mi jeho jméno vytanulo na mysl, když se Miloš jen tak mimochodem zmínil o tom, že z Laterny magiky neodcházel dobrovolně. Tento muž byl totiž jmenován ředitelem Laterny magiky, když byl Alfréd Radok, hlavní autor proslulého programu pro bruselskou světovou výstavu, doslova vyhnán poté, co nejvyšší komunistické vedení jeho druhý program neschválilo.

Kdysi dávno jsem totiž Michajlova poznal jako mladého „autora“ velmi obsáhlého strojopisu o dějinách Číny. Do pražské redakce nakladatelství Rovnost, ve které jsem měl na starosti historickou literaturu, přišel jednou mladý vysoký blondýn sebevědomého vystupování a drzého čela, z aktovky vytáhl několik centimetrů tlustý strojopis a vnucoval jej k vydání. O svém díle mluvil velmi suverénně jako o díle nesmírného vědeckého významu, na němž pracoval mnoho let. Byl jsem v tom čase stále ještě studentem na vysoké škole, v nakladatelství jsem přijal místo, abych uživil manželku s dcerou. Měl jsem již dostatek zkušeností, abych věděl, kolik jen času a fyzické námahy by si vyžádalo prosté sepsání takového tlustospisu. Přijal jsem jeho tlustospis s tím, že věc uvážíme, dáme lektorovat atd., jak tehdy bývalo běžné. Nepamatuju si už jméno univerzitního docenta, který se lektorské práce ujal. Závěr jeho posudku vyzněl asi takto: nepovedený překlad ruské publikace, vydané už před válkou...

A tento muž jménem Michajlov se najednou objevil jako ředitel Laterny magiky. Měl prý tam přivést umělecky zdatnější pracovníky, než byli autoři onoho veleúspěšného bruselského programu: Ján Roháč, Vladimír Svitáček, Forman, a hlavně Alfréd a Emil Radokové. Byla přece padesátá léta, tak čemu se divit? Tehdy v Locarnu Miloš nad oním Michajlovem jen mávl rukou a jen prohodil něco ve smyslu, že je výhodil, nato se napsal jako hlavní autor nového programu Laterny magiky a pobíral jejich tantiémy... Nemohu si odpustit, abych netlumočil

tehdy dost populární anekdotu: Zemřel prezident Antonín Zápotocký. Naši „vedoucí“ partajní činitelé se poslušně ptali svých nadřízených v Moskvě: „*Čto dělat?*“ Přišla lakonická odpověď: „*No vot, ničevó, éto vaše dělo.*“ A protože to neuměli přeložit, zavolali si na pomoc tehdejšího generálního tajemníka Svazu československo-sovětského přátelství (organizace, jejíž členství se pokládalo za samozřejmé u všech dospělých občanů této republiky jako potvrzení správného vztahu k „věčnému“ Sovětskému svazu). Generální tajemník takové organizace přece musí umět perfektně rusky. A on tedy text přeložil: „Novotný, to je váš kanón.“ Proto se stal prezidentem Antonín Novotný. Tím generálním tajemníkem byl onen Boris Michajlov.

V Locarnu jsme v prvních dnech neměli moc co dělat. Festivalová soutěžní představení se konala až s příchodem tmy. Přes den jsme posedávali v zahrádce některé ze zdejších kaváren. Nikdo si nás kromě číšníka nevšímal. Byli tu někteří známí filmaři. Jean-Luc Godard se před kolemjdoucími ukryl za zelené sluneční brýle, Pier Paolo Pasolini se před nimi uchyloval na břeh jezera s rybářským prutem v ruce. Snad jenom italskému herci Ralfu Vallonemu lichočila pozornost lidí, i když zase nebyla tak intenzivní. Poznal jsem to, když jsem s ním seděl s blokem a perem v ruce v zahrádce jedné kavárny na malém náměstí. Tak jsme všichni z naší české delegace často využili pozvání ředitele Filmexportu Ládi Kachtika a účastnili jsme se různých společenských setkání s delegáty jiných kinematografií, hlavně filmových distributorů, v jejichž kruzích se pohyboval. Byli jsme například pozváni do haciendy francouzské filmové distributorky, s níž měl náš Filmexport cílé styky. Ředitel Kachtík se s ní velmi dobře znal, tykali si. Celé odpoledne jsme brázdili hladinu jezera Lago di Maggiore v jejím velkém motorovém člunu, popíjeli a ochutnávali z pohostinného stolu vybrané lahůdky. Náš ředitel s manželkou se jí plně věnoval, my jsme si museli vystačit sami.

Vít Olmer byl skvělým společníkem, Miloš Forman za ním nezaostával. My s Radkou Dulíkovou jsme vedle nich jen troškařili. Miloš Forman se choval suverénně jako ostřílený světoobčan, však už jenom

s Laternou magikou v cizině ledacos zažil. Nezdálo se, že na něj fakt, že má v soutěži svůj první celovečerní film, příliš působil. Snad jen jednou se mě zeptal, jak film přijali novináři v porotě. Odpověděl jsem po pravdě, že nijak, protože v Locarnu se pro nás speciální promítání ještě nekonala. Film uvidíme až s diváky v přírodním kině. Ani jedno večerní, spíš noční představení jsme nevynechali. Nebylo tam mnoho dobrých filmů, mezi nimi však některé vynikající, třeba Godardův satirický protiválečný film *Karabiniéři* nebo Antonioniho *Zatmění* o ochablosti citových vztahů lidí přesycených životem. Zdálo se tedy, že soutěž má jasné favority. Na ocenění *Černého Petra* jsme ani nepomysleli, přesto jsme se soustředili na jeho večerní uvedení. A na ně zapomenout nelze...

Představení režiséra na vyvýšeném pódiu, kytice květů, potlesk diváků. Miloš řekl pár slov, zřejmě vtipných, protože diváky rozesmál. Já jsem je v tom šumu nezaznamenal. Dobrý úvod, řekli jsme si s Vítkem. Pak jsme však zažili něco, co se vymykalo všem dosavadním projekcím. Diváci živě reagovali hned na úvodní scény příchodu Petra do samoobsluhy, kde měl hlídat zákazníky. Diváci živě reagovali i na gagy (film byl titulován), rozesmávaly je situační legrácky. Bylo cítit, že mladí všude na světě jsou si podobní, alespoň v pocitech, když už realita jejich života byla na obou stranách „železné opony“ rozdílná. Miloš byl úspěchem potěšen, ředitel Filmexportu nadšen. Pořád opakoval, že takový film se bude jistě dobře prodávat do zahraničí. A pozval nás všechny na noční výlet do Ascony, několik kilometrů vzdálené od Locarna, s tím, že je tam příjemný minigolf, při němž se odreagujeme. Vměstnali jsme do jeho velkého auta, tři vzadu, tři vpředu. Ředitel řídil, vedle něj seděla jeho atraktivní žena, já se mačkal u dveří za čelním sklem. Silnice byly prázdné. Při jedné prudké levotočivé zatáčce se ředitel a řidič v jedné osobě jen s největší námahou a s velkým štěstím vyhnul nízkému náspu, ukončujícímu železniční koleje místního nádraží. Vyjel však z vozovky na široký chodník a řítil se do podloubí, kde stálo několik kavárenských stolků a u nich sedělo pár hostů. Těsně před nimi stočil řidič auto zpět na vozovku, silná rána plechového spodku auta o obrubník chodníku

byla varující, ale jeli jsme dál. Na vylekané povzdechy všech pasažérů měl Laďa Kachtík již monotónní reakci. Na mou adresu pak přihodil: „*Jsi špatný navigátor, neumíš číst v itineráři...*“ Zdálo se mi, že pan ředitel má trošku, možná i víc než trošku, vypito.

Dojeli jsme do Ascony, bylo už zavřeno, ale majitel či správce velmi ochotně otevřel, rozsvítil všechna světla. Bylo to jako v pohádce. Hráli jsme víc vesele než náruživě minigolf, vítěz měl získat láhev vína, na kterou se ostatní měli složit. Hrál jsem minigolf poprvé a nevím, jak se to stalo, ale vyhrál jsem. Možná proto, že pan ředitel nás bohatě častoval vínem, které mu ochotně majitel minigolfu servíroval. Já jsem jen mírně pocucával, minigolf mě zajímal víc než popíjení. Byla to moje minigolfová premiéra, a hned tak úspěšná. Vyhranou láhev vína jsme si otevřeli na cestu zpět. A ta byla ještě dobrodružnější než cesta tam. Ředitel jel jak automobilový závodník. Měl jsem strach, věděl jsem, že sedím na místě „pro sebevrahy“, jak se říkává. Ale dojeli jsme dobře. Druhého dne jsem se se svým strachem svěřil Milošovi. Měl tentýž pocit. Rozhodl se, že příště na takový výlet pojedou svým autem, i když jeho nádherný britský vůz značky Hillman, na nějž byl hrdý, měl kapotu přidráťovanou. Na jednom silničním okruhu na okraji Paříže, z něhož nemohl najít cestu ven, jezdil tak dlouho, až to do něj napálil žlutý citroën. Na opravu však neměl dost peněz... Domluvili jsme se, že se vymluvíme, že v ředitelově autě, jakkoliv prostorném, jsme příliš naměstnání, necítíme se dobře a že pojedeme jiným vozem. A mě že bude brát Miloš.

To nás velmi sblížilo... Na všechny další noční výjezdy, ale i na ty denní, jsem pak jezdil s ním. A tenkrát jsme si povídali o všeličems. Jak Miloš obdivoval Alfréda Radoka, jak mu poslal jakýsi svůj námět na film, jak ho Radok pozval na schůzku. Asi i Miloš mu padl do oka, protože ho Radok přizval ke spolupráci na scénáři k filmu *Dědeček automobil*. Ale jen za plat druhého asistenta režie. Tenkrát se prý naučil, co je potřeba znát z filmové techniky a řemesla, když chce sám režirovat, a co se na katedře scenáristiky na FAMU nedověděl. Jednou ho Ra-

dok dokonce pustil k režírování davové scény, v níž je předváděna fantastická tříkolka. Točilo se ve Stromovce. Vše se dařilo, ale pan asistent režie nebyl spokojen, stále mu připadalo, že záběru něco chybí. Proto si proti názoru kameramana vyžádal nové aranžmá... „A to byl kdo?“ zeptal jsem se. „Myslím, že Jaroslav Holpuch,“ odpověděl nejistě Miloš. Zdlouhavě a váhavě se všichni a všechno vrátilo do výchozího postavení. „Pak jsem to odmávol,“ vyprávěl Miloš, „a vidím, že jeden komparzista znuděně odchází jinam. Prostě ho to přestalo bavit. A to bylo to, co této scéně chybělo – prostě život. To předtím bylo až příliš vypulírované, neživé, abstraktní, takové to přece v životě nebývá. Podle toho mustru jsme to natočili...“

Asi těmito slovy mi Miloš Forman tehdy v Locarnu vysvětlil své filmařské krédo: Netočil teorii, ale život. Jako to později udělal i v *Černém Petrovi*. Potom ho Radok přizval znovu ke spolupráci na programu *Laterny magiky*. S ním se také dostal za hranice státu, což pro každého jiného občana této republiky v tom socialistickém čase bylo téměř nemožné. A v Bruselu? Světová výstava byla pro něho ohromná škola, tam viděl vlastně celý svět na malém prostoru a v podstatě všechno, co je v tom světě zajímavého k vidění. Podařilo se mu setkat se s významnými umělci. Mohl třeba mluvit s Walem Disneyem, Ellou Fitzgeraldovou, s Harry Belafontem a s mnoha dalšími... „Byl jsem celý paf ze všech těch nádherných imperialistů, o kterých jsem slýchal ve škole jako o „škůdcích umění“ a o nichž jsem nikdy předtím nedoufal, že je uvidím,“ tak nějak to tenkrát Miloš Forman řekl. Milošův obdiv k Radokovu umění byl nezměrný. Mluvil o něm jako o „kouzelníkovi divadelního iluzionismu“, a zároveň jako o prostém a velkém člověku. A z intonace jeho obdivných slov jsem vycítil, že si vyčítá, proč tehdy neměl dost odvahy opustit *Laternu magiku*, když z ní Radoka vyhodili... To nebylo ze strachu nebo zbabělosti, ale spíš z touhy mladého člověka mít možnost dělat to, co dělá rád. Konečně v *Laterně magice* zůstali i Roháč se Svitáčkem. Ivan Passer „vyletěl“ nedlouho předtím. Miloš každý den telefonoval z Locarna do Prahy. Na mou otázku poněkud stísněně řekl, že jeho ženu

Věru čeká porod. A on jí nemůže být nablízku. Může to být tady každým dnem... Dvojčata Petr a Matěj se nakonec narodila až po návratu domů...

Několikrát a poměrně útržkovitě se Miloš zmínil o svém filmu ve festivalové soutěži. Nemohu doslova citovat jeho slova, ale z toho, co si pamatuju, jsem pochopil, že scénář k *Černému Petrovi* začal psát s malířem Jaroslavem Papouškem už před realizováním filmu *Konkurs*, tedy asi na jaře roku 1963. Psali ho prý jen tak pro sebe, nevěděli totiž, jestli ho kdy budou moci natočit. Na psaní scénáře dostali peníze, tak byli bezstarostní. Spíše si jen tak povídali... Že si jsou blízcí, poznali už předtím. Jaroslav Papoušek přinesl svou povídku ve strojopisu, tak se o ní bavili spolu s Ivanem Passerem, bývalým Milošovým spolužákem ještě ze střední školy v Poděbradech. Někdy prý někdo z nich poznamenal, že tahle scéna je bytostně filmová. Napůl podvědomě už přitom psali budoucí scénář. Ivan Passer stál tehdy poněkud mimo (Miloš se několikrát vyjádřil, že ho svou netečností dokázal Passer kolikrát „vytočit“ k takovému vypětí sil, že sám potom podával svůj maximální výkon). Kameraman Miroslav Ondříček zase svým šíleným nasazením strhl ostatní, když se konečně rozhodlo, že *Černého Petra* mohou točit... Jméno Miroslava Ondříčka v našem povídání zaznělo mnohokrát. Sám jsem ho tehdy osobně neznal. „*No, to ho musíš, Ládíku, poznat,*“ Miloš skoro vykřikl. „*To je dynamo, co dynamo, gejzír...*“ A vyprávěl, jak se poznali. Zhruba před pěti lety, na přelomu padesátých let, chtěl Miloš Forman poznat dosud nepoznané – práci kameramana. Za všechny úspory si koupil východoněmeckou kameru Pentaflex, ale film do ní nebyl k sehnání. Tak ho sháněl všelijak podloudně, převážně kradený od jednoho televizního asistenta kamery. Ale zacházet s ní neuměl. Tak mu Ivan Passer přivedl kudrnatého barandovského kameramana Mirka Ondříčka. Byl to však špatný učitel. Místo toho, aby Miloše zavedl do kameramanského umění a techniky, kameru skoro nepustil z ruky. Miloše zacházet s kamerou nenaučil, zato Miloš objevil skvělého kameramana, se kterým točil své filmy doma a většinu i v zahraničí.